

УДК 329.7 ОУН:355.233.11(477.87) Січ

Микола ПОСІВНИЧ

УЧАСТЬ ЧЛЕНІВ ОУН У КАРПАТСЬКІЙ СІЧІ

Проаналізовано становлення структури та діяльність кадрів військово-політичного апарату Карпатської Січі, підготовку й вишколи, допомогу еміграції. Висвітлено вплив провідних ідеологів й членів ОУН у флрмуванні державності Карпатської України наприкінці 1930-х років.

Ключові слова: Організація Українських Націоналістів (ОУН), військова підготовка, Німеччина, Польща, Угорщина, українські збройні сили.

Головними ініціаторами створення 9 листопада 1938 р. збройних сил Карпатської України – Організації народної оборони Карпатська Січ (ОНОКС) – стали: Володимир Забавський, Олександр Блистів – “Гайдамака”, Степан Пап – “Пугач” і Євген Кульчицький – “Гут” (автор статуту ОНОКС, який 10 листопада 1938 р. затвердив міністр внутрішніх справ Карпатської України Юліан Ревай). Комендантом Січі на пропозицію С. Папа було обрано Дмитра Климпуша, до складу Головної команди (ГК) Січі ввійшли: Іван Роман – заступник з організаційних та господарсько-фінансових справ, Іван Рогач – генеральний писар та начальник секретаріату, Степан Росоха – референт інформації, ідеологічно-політичного виховання та зв’язковий з урядом Карпатської України. Головна Команда ОНОКС 21 листопада 1938 р. видала наказ № 2 про утворення 9 округ¹.

Прибувши в Закарпаття, члени ОУН із Західної України змушенні були для конспірації брати інші прізвища. Вони сформували Військовий штаб Карпатської Січі (КС) під керівництвом полк. Михайла Колодзінського – “Гузара”. До нього ввійшли члени ОУН: чот. Зенон Косак – “Тарнавський” (заступник), пор. Юрій Лопатинський – “Калина” (командант підстаршинської школи), чот. Євген Врецьона – “Волянський” (референт розвідки), пор. Іван Бутковський – “Туцул”, пор. Осип Карачевський – “Свобода”, пор. Григорій Барабаш – “Петро Чорний” (військово-спортивний референт), пор. Іван Кедюлич, пор. Михайло Кіштулинець, пор. Євген Кульчицький – “Гут” (організаційний референт), чот. Лев Крисько – “Кріс”, чот. Роман Минович – “Чубатий”, чот. Кедровський – “Косаківський”. Романа Шухевича – “Бориса Щуку” призначено референтом мобілізаційного відділу та старшиною спеціальних доручень. Комендантом Хустського коша КС став Степан Сулятицький, до його штабу входили: Петро Дужий, Володимир Лата, Євген Стахів, Сидір Новаківський, Роман Мостиський, Іван Мандрика. Михайло Михалевич та

¹ *Химинець Ю.* Тернистий шлях до України / Ю. Химинець. – Ужгород, 1996. – С. 248–249; *Гіряк Л.* На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки. Спогади і матеріали / Л. Гіряк. – Нью-Йорк, 1979. – С. 35.

Василь Олександрів організували мистецьку службу при штабі Січі, де виготовляли державну символіку, пропагандистські плакати, оформляли мітинги, різні урочисті й святкові заходи. При штабі КС Михайло Мирський сформував групу пропагандистів і лекторів із “Летючої естради”, мета якої – вести політичну пропаганду серед населення².

Усі січові відзнаки, прапор, уніформа, політичні плакати мали яскраво виражену оунівську символіку. В цей час С. Росоха видавав газету “Наступ” у Хусті для членів ОНОКС. В ньому виходив окремий додаток – “Карпатська Січ”, а для селянства видавався тижневик “Народна Воля”. Ідеологічне виховання членів Січі набуло націоналістичного характеру завдяки впливу членів ОУН. Зокрема, З. Коссак очолював ідеологічний напрям у відділі преси і пропаганди, друкувався в газеті “Нова Свобода”, писав обіжники, реферати, летючки, проводив ідеологічні вишколи в Хустському коші. Його співробітник Василь Щербій редагував січову сторінку в тижневику “Наступ”, і також проводив ідеологічні вишколи. Велике значення для дієздатності Карпатської Січі мала двомісячна підстаршинська школа (січень–лютий 1939), яку закінчили 40 осіб, отримавши звання підхорунжих-вістунів. Згідно з наказом № 36 ГК ОНОКС, звання поручників отримали члени ОУН І. Кедюлич, Федір Татинець, Юрій Калина (Ю. Лопатинський), Петро Чорний (Г. Барабаш), Осип Свобода (О. Карачевський)³. Викладачами школи були полк. М. Колодзінський – “Гузар”, І. Кедюлич, Г. Барабаш – “Чорний”, а командантом – Ю. Лопатинський – “Калина”. Періодично інструктори ОУН проводили підстаршинські курси з тими членами КС, які вже отримали військову підготовку. При жіночих відділах КС тривали медичні курси та викладалися основи розвідки. Загальний військовий вишкіл в Карпатській Січі здійснювався за планом: фізичне виховання; стрілецький вишкіл; бойовий вишкіл; муштра; сторожова служба; історія і географія; культурно-освітня підготовка; військовий церемоніал⁴.

Наприкінці 1938 р. було сформовано Окружні команди та відділи КС: у Хусті, Рахові, Тячеві, Довгому, Веряці, Торуні, Іршаві, Білках, Перечині, Королеві, Середньому, Великому Березному, Воловому, Верб’яжі та Сваляві. На допомогу КС 1 січня 1939 р. було сформовано Головну референтуру жіночих відділів на чолі з комендантом Стефанією Тисовською. Її заступником і організаційним референтом стала діячка ОУН Марія Химинець. Такі ж структури були створені й на місцевому рівні. Головними завданнями “Жіночої КС” були: допомога в діяльності КС, національно-просвітницька робота, протидія ворожій агітаційно-пропагандистській діяльності та проходження військово-політичного і санітарного вишколів⁵.

Організаційну структуру та ідеологічну основу КС було закладено 4 грудня 1938 р. в Хусті на 1-му з’їзді Карпатської Січі. За майбутню програму діяльності взято доповідь С. Росохи “Творім збройні сили народу”. У ній акцентовано на

² Гірняк Л. На стежках історичних подій... – С. 37–39, 65–70; Архів управління служби безпеки України в Закарпатській області (Архів УСБУ ЗО). – Ф. 5. – Спр. 159. – Т. 2. – Арк. 236.

³ Архів УСБУ ЗО. – Ф. 5. – Спр. 159. – Т. 2. – Арк. 237; Росоха С. Спомини: Події та люди на моєму життєвому шляху / С. Росоха. – Торонто; Ужгород, 2001. – С. 14–15.

⁴ Архів УСБУ ЗО. – Ф. 5. – Спр. 159. – Т. 1. – Конверт № 1; Гірняк Л. На стежках історичних подій... – С. 150.

⁵ Пагіря О. Карпатська Січ: військове формування Карпатської України / О. Пагіря. – Київ, 2009. – С. 41, 102–109.

дисципліні та національній ідейності в служінні нації та державі. КС розглядалася водночас як оборонна організація і націоналістичний рух, покликаний до боротьби з комуністами і мадярофілами. Визначені умови для розгалуження структур Січі: залучення нових членів; розбудова господарсько-фінансової бази та зв'язку; навчання і військовий вишкіл членів; реалізація поставлених завдань. Підкреслено, що найважливішою сферою діяльності КС повинні бути військовий та ідеологічний вишкіл січовиків і здатне до оборони населення⁶.

На доручення Андрія Мельника Олег Кандиба – “Ольжич” став уповноваженим Проводу ОУН в уряді Августина Волошина та членом Військового штабу Січі. З його ініціативи в Хусті було створено літературно-мистецьке товариство “Говерля”, що видавало однойменний місячник, редактором якого став О. Ольжич. У січні 1939 р. О. Ольжич, Є. Врецьона, В. Забавський отримали громадянство Карпатської України⁷.

Другий з'їзд Карпатської Січі в Хусті 19 лютого 1939 р. зібрав близько 10 тис. січовиків. У загальній доповіді Івана Рогача наголошено на великій історичній ролі Карпатської України для національно-державницького руху, закликано до безкомпромійної боротьби. Цього ж дня відбувся з'їзд усіх окружних та районних командантів Карпатської Січі в приміщенні “Січової Гостинниці”, де були присутні прем'єр-міністр А. Волошин, міністр Ю. Ревай, німецький консул у Хусті Г. Гофман, представники ПУН ген. В. Курманович та Я. Барановський. На цьому ж засіданні виголошено доповіді С. Росохи “Ідеологічні підстави Карпатської Січі”, Г. Барабаша – “Чорного” “Військові завдання Карпатської Січі”, І. Кедюлича “ОНОКС та її політичні завдання”. За ініціативи З. Коссака в Хусті було проведено 2-й січовий з'їзд і офіційно закріплено тісний зв'язок між ОУН та КС⁸.

У листопаді 1938 р. Військовий штаб КС створив розвідувальний відділ. Його керівником призначили Є. Врецьону – “Волянського”, заступниками – Р. Мировича – “Чубатого” та Є. Кульчицького – “Гута”. Кількість осіб в особовому складі відділу змінювалась залежно від обставин та етапу діяльності. Періодично там працювали Є. Стахів – “Павлюк”, С. Новаківський, Р. Мостиський, І. Бутковський – “Гуцул”, Я. Гайвас – “Камінь” та інші члени ОУН. Окрім збору розвідувальної інформації, відділ розвідки здійснював оперативно-слідчу діяльність: перевіряв та реєстрував нових членів Січі; виявляв угорську та польську агентуру в місцевих органах влади і підрозділах КС; вів слідчі допити полонених диверсантів і терористів; викривав плани диверсійно-терористичних операцій; здобували відомості про скупчення угорських військ на кордонах та про плани чехословацького військового контингенту в регіоні. На середину лютого 1939 р. відділи КС брали участь в 22 боях з угорськими і польськими терористами, в яких були розбиті групи Йозефа Према, Ернеста Берзевітці. Загалом було захоплено 24 старшин, 62 підстаршин і понад 200 терористів. У м. Великому Бичкові на 25 лютого 1939 р. було ув'язнено 345 угорських терористів⁹.

⁶ Наступ (Хуст). – 1938. – 4 грудня; Там само. – 1938. – 20 грудня 1938.

⁷ Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). – Ф. 18. – Оп. 2. – Спр. 15. – Арк. 1–6; Там само. – Оп. 4. – Спр. 588. – Арк. 42–43, 49.

⁸ ДАЗО. – Ф. 18. – Оп. 3. – Спр. 105. – Арк. 17–18; Наступ. – 1939. – 23 лютий.

⁹ ДАЗО. – Ф. 1148. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 3 зв.; *Гірняк Л.* На стежках історичних подій... – С. 72; *Бірчак В.* Карпатська Україна. Спомини й переживання / В. Бірчак. – Ужгород, 2007. – С. 38.

Наприкінці 1938 р. ПУН офіційно заборонив реалізовувати план М. Колодзінського зі створення регулярної армії та визнав фінансову допомогу західноукраїнських торгово-економічних установ зайвою з огляду на конфігурацію міжнародної політичної ситуації. Членом ОУН було заборонено переходити на Закарпаття без наказу. У той час ПУН одержував фінансову підтримку від окремих осіб та українських державницьких організацій Північної Америки, і Військовий штаб Січі вимагав використати ці кошти на закупівлю зброї. Проте Ярослав Барановський, який керував у Проводі ОУН організацією допомоги від української еміграції з-за океану, надсилає до Карпатської Січі тільки одяг та харчі¹⁰.

У січні–лютому 1939 р., під час служби у Військовому штабі Січі, Р. Шухевич побував у Празі, Відні та Берліні, де зустрічався з членами ПУН, намагаючись добитися рішення про закупівлю зброї та налагодження фінансової допомоги від української еміграції. Згідно з наказом ГК ОНОКС Д. Климпуша № 25 від 6 лютого 1939 р., Р. Шухевичу було присвоєно звання чотаря¹¹.

У 1938 р. ПУН залучив ген. Всеволода Петріва до вишколу членів ОУН, які перебували в рядах Січі. Після закінчення його військових курсів усієї групі на чолі з О. Кандибою – “Ольжичем” було надано звання поручників. На початку 1939 р. ген. Петрів мав намір зайняти військову посаду в Хусті, тому неодноразово звертався до уряду Карпатської України, який, зі свого боку, йому відмовляв, мотивуючи рішення наявністю достатньої кількості старшин¹².

У січня 1939 р. КС проводила регулярні військові вишколи. За їх проведення відповідали місцеві, районні й окружні команданти, а також спеціально призначені для цього інструктори ГК ОНОКС. Головним інструктором призначено пор. О. Карачевського – “Свобода”, який організував підготовку гарнізонів КС. Так, 12 січня О. Карачевський разом із чотою (40 осіб) у с. Королево організував дві сотні та провів військові вишколи. На початку лютого 1939 р. він організував січовий гарнізон в Іршаві, який поповнили 23 січовики з Хустського коша, провів з ним військовий вишкіл. Одночасно тривала підготовка інструкторів, які мали надалі навчати місцеві відділи по селах Іршавського округу. Окрім суто гарнізонної служби та військового вишколу січовики мали надавати допомогу населенню та проводити культурно-освітню роботу. В Хустському коші обов’язки інструкторів виконували О. Блестів – “Гайдамака”, І. Кедюлич, І. Сарвадій, Р. Шухевич – “Щука”, Г. Барабаш – “Чорний”, Є. Врецьона – “Волянський”¹³.

Головним центром опозиції до уряду А. Волошина був Військовий штаб Січі, сформований з членів ОУН. Він мав головні повноваження в командуванні Січчю, адже міг ухвалювати будь-які рішення, незалежно від наказів Головного команданта Д. Климпуша. Тому між Климпушем, з одного боку, та С. Росохою, І. Рогачем, І. Романом, з другого боку, виникали суперечності. Провідні діячі ОУН на Закарпатті були незадоволені поміркованим курсом А. Волошина щодо чехословацького уряду і вимагали від нього рішучих дій, спрямованих на здобуття незалежності.

¹⁰ Мірчук П. Нарис історії ОУН / П. Мірчук. – Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. – С. 554–555.

¹¹ Архів УСБУ ЗО. – Ф. 5. – Спр. 159. – Т. 2. – Арк. 238; *Гайвас Я.* Воля ціни не має / Я. Гайвас. – Торонто, 1971. – С. 57.

¹² Петрів В. Військово-історичні праці. Листи / В. Петрів. – Київ, 2004. – С. 456; *Бажанський М.* Мемуарна мозаїка / М. Бажанський. – Київ, 1998 – С. 108–110.

¹³ *Пагіря О.* Карпатська Січ... – С. 66–69.

Тому в критичній ситуації, коли б уряд не проголосив незалежність Закарпаття, Військовий штаб Карпатської Січі усунув би його від влади¹⁴.

Постійне опонування Січі уряду Карпатської України зумовило наприкінці січня 1939 р. прагнення А. Волошина повністю її підпорядкувати та замінити командний склад 300 українськими старшинами з чехословацької армії. Був також розроблений план відправлення найрадикальніших членів Головної команди та Військового штабу КС в Думенський гірський табір поблизу с. Ясіня. Взаємне побороювання (опозиційні виступи січовиків проти уряду Волошина та спроби встановити контроль над Карпатською Січчю з боку автономного уряду) не сприяло консолідації напередодні вторгнення угорських військ¹⁵.

Античеські настрої почали швидко посилюватися серед радикально налаштованих оунівців після призначення 16 січня 1939 р. чеського русофіла ген. Л. Прхали на посаду третього міністра в уряді А. Волошина. Низка причин, основними з яких були несприйняття умов Військового штабу Січі з боку чеської влади та сподівання на допомогу Німеччини в організації збройних сил, у січні 1939 р. призвела до відмови від спільних дій з чехами (навчання і озброєння 4 тис. січовиків, формування жандармерії та фінансової сторожі). Античеська демонстрація у Великому Бичкові 16 січня, під час якої члени КС проголошували заклики: “нашими головними ворогами є москалі, мадяри, поляки та чехи, не вірте їм. Помстять за приниження нашого народу”. Тоді ж відбулись сутички між жандармами та січовиками в Королеві, Хусті, Ізі. 22 січня 1939 р. сталися зіткнення гарнізону КС в с. Королево з жандармами, а їх коменданта пор. О. Карачевського – “Свободу” заарештовано. 25 січня 1939 р. дійшло до конфлікту між відділами КС та чеськими військами після проведення маніфестації неподалік Хуста. Керівник УНО Федір Ревай закликав громадян до боротьби проти чехів. На античеські виступи гостро реагували у Празі урядові та громадські кола на зустрічах з представниками уряду Карпатської України¹⁶.

Зазначимо, що польська влада неодноразово зверталась до чехословацького уряду з нотами протесту в листопаді–грудні 1938 р., в яких вимагала вплинути на уряд Карпатської України, що сприяв, на їхню думку, поширенню антипольської пропаганди. Це ускладнювало міжнародне становище Чехословаччини й Карпатської України. Польща попереджала, що незмінність ситуації може вплинути на польсько-чеські відносини. Міністерство закордонних справ з Праги надсилало ці ноти до уряду Карпатської України, вимагаючи зайнятись розшуком осіб, причетних до антипольської діяльності. Уряд у Хусті звертався до Головної команди ОНОКС та Хустського Коша з проханням повідомити його про згадуваних осіб. 27 грудня 1938 р. Команда ОНОКС відповіла про відсутність таких осіб¹⁷.

¹⁴ Дмитро Климуш – головний командант “Карпатської Січі”. Документи, спогади, статті, вірші / [упоряд.: О. Довганич, М. Кухта]. – Ужгород, 1997. – С. 24–25; ДАЗО. – Ф. 1148. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 2–3 зв.

¹⁵ Сарвадій І. Змова проти уряду Карпатської України / І. Сарвадій. – Б. м. в., 1984. – С. 15.

¹⁶ ДАЗО. – Ф. 19. – Оп. 3. – Спр. 414. – Арк. 3–4; Там само. – Спр. 18. – Арк. 1; Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України. Щоденник. Мої спогади / В. Гренджа-Донський. – Ужгород, 2002. – С. 112–113; Шандор В. Спомини. Карпатська Україна 1938–1939 рр. / В. Шандор. – Ужгород, 1996. – Т. 1. – С. 52.

¹⁷ ДАЗО. – Ф. 3. – Оп. 3. – Спр. 66. – Арк. 3–4; Там само. – Спр. 105. – Арк. 21.

Члени ОУН на чолі з М. Колодзінським розробили детальний план організації збройних сил. Проте через пасивну політику ПУН втілити його в життя власними силами виявилось неможливим. Загальна кількість членів Карпатської Січі сягала 10–12 тис. осіб, натомість пройшли військовий вишкіл й опинилися на регулярній службі 2 тис. січовиків. Незважаючи на мобілізаційний потенціал КС, реальна її чисельність залежала від кількості зброї та старшин – відділи Січі залишалися погано озброєними та неготовими до тривалого опору. 12 січня 1939 р. до Головної команди Січі надійшла телеграма від Міністерства оборони Чехословаччини з пропозицією «вступити в зв'язок з народною стрілецькою гвардією для додаткового вишколу». Головна команда, з огляду на власні розрахунки та міркування, відмовилася. Натомість 30 січня 1939 р. командування Січі запропонувало МВС співпрацю у формуванні жандармерії та фінансової сторожі на території Закарпаття, проте ця пропозиція залишилася без відповіді¹⁸.

Головна команда КС виступила з зверненням від 13 січня 1939 р. до уряду А. Волошина надати відділам Січі зброю із запасів в окружних урядах і судах та дозволити закупити озброєння. Після невдалої спроби отримати зброю офіційним шляхом, командування КС 19 січня 1939 р. вирішило самовільно захопити її зі складів чеської жандармерії у Хусті. Операцію було проведено 4 лютого 1939 р. Однак її не реалізували повністю, і на прохання Волошина січовики повернули зброю¹⁹.

Постійні відмови уряду А. Волошина передати січовикам зброю з чеських складів змушували командування Січі діяти самостійно. Тож, коли Військовий штаб КС отримав дані про можливість захопити зброю зі складу чеської армії в Хусті, він 10 березня 1939 р. провів засідання старшин (О. Ольжича, Р. Шухевича, С. Сулятицького, Є. Врецьони, З. Коссака, Є. Кульчицького, Л. Криська), на якому ухвалено рішення озброїти січовиків Хустського коша. Вночі 11 березня Р. Шухевич – “Щука” і Ю. Лопатинський – “Калина” з допомогою вартового відділу Січі захопили близько 100 крісів, 40 пістолетів і 25 тис. набоїв. У відповідь чеський ген. Прхала, через коменданта хустської жандармерії полк. Ваку, висунув ультиматум автономному уряду з вимогою повернути зброю. Щоб не загострювати напружену ситуацію та не дати їй перерости у збройний конфлікт, прем'єр-міністр А. Волошин наказав начальнику української поліції сот. Ю. Білею знайти й повернути зброю. На засіданні старшин Січі під керівництвом О. Кандиби – “Ольжича” було ухвалено рішення виконати наказ Волошина²⁰.

Причиною військового зіткнення між українцями та чехами, яке відбулося невдовзі, вважають проблеми КС зі зброєю та здійснені спроби здобути її силоміць. Втім, командування Січі ще до того довідалося про плани ген. Прхали щодо роззброєння січовиків. Підрозділи КС у Хусті перебували в бойовій готовності, посилено охорону Головної команди й Жіночої Січі. Розвиток подій прискорив напад Угорщини на Карпатську Україну. У приміщенні “Січової Гостинниці” відбулось екстрене засідання Військового штабу Січі, на якому було вирішено відіслати делегацію у складі І. Рогача, І. Романа та М. Колодзінського до прем'єр-міністра А. Волошина з

¹⁸ ДАЗО. – Ф. 17. – Оп. 2. – Спр. 393. – Арк. 1–1 зв.; Там само. – Спр. 321. – Арк. 1.

¹⁹ Карпатська Україна. Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії: у 2 т. – Ужгород: ВАТ “Видавництво «Закарпаття»”, 2009. – Т. 1: Карпатська Україна: документи і матеріали / [упоряд.: О. Довганич, О. Корсун, О. Пагіря]. – С. 577–578; Бірчак В. Карпатська Україна... – С. 56.

²⁰ Гірняк Л. На стежках історичних подій... – С. 107–109.

проханням дати письмовий наказ коменданту чеської жандармерії полк. Ваці видати зброю і боеприпаси для підрозділів Січі, яких відправляли на фронт. Представники Січі 14 березня 1939 р. близько 2-ї год. ночі прибули з наказом А. Волошина до полк. Ваки, який погодився передати 41 кріс, 90 револьверів із боеприпасами. Отримавши зброю, 1-ша сотня Хустського коша повернулася до казарм²¹.

Проте чеські військові висунули вимогу коменданту Січі повернути зброю. Одержавши відмову, ген. Л. Прхала о 6-й год. ранку наказав атакувати січові підрозділи та об'єкти в Хусті. Збройні сутички між чеськими військами та січовиками тривали понад вісім годин у 4-х дільницях міста. Загальною обороною командував М. Колодзінський. Чеські війська залучили легкі танки та артилерію, а піхота обстрілювала будинок Головної команди з кулеметів. Біля 10-ї години чехи направили представників для проведення переговорів і домовилися про встановлення перемир'я. Чеське командування хотіло, щоб Карпатська Січ склала зброю. М. Колодзінський домігся, щоб січовики склали зброю в домі прем'єр-міністра А. Волошина. Він намагався вести переговори про припинення боїв у місті, однак із Праги не відповідали на його телефонні дзвінки. Перемир'я об 11-й год. оголосили міністр внутрішніх справ Карпатської України Перевузік, начальник поліції Ю. Білей та капітан чеської армії Парчані. Січовики припинили воєнні дії і підпорядкувалася прем'єру А. Волошину. Військові зіткнення закінчилися роззброєнням чеських вояків, відділів жандармерії та фінансової сторожі у Велятині, Буштині, Іршаві, Білоку, Копані, Тячеві, Торуні та по всій Волівецькій окрузі. Учасники й очевидці цих подій, а також дослідники наводять різні дані стосовно втрат у боях 14 березня 1939 р.: від 40 до 150 загинуло й поранено 50 січовиків та від 7 до 20 вбито вояків чеської армії²².

Остаточне рішення про поділ Чехословаччини А. Гітлер прийняв 6 березня 1939 р. та 12 березня дав згоду Угорщині на окупацію Карпатської України. Підготовкою до вторгнення керували: полк. Лайош Белді та ген.-лейтенант Ференц Сомбатхеї (командир 8-го корпусу Кошице). До операції були залучені 1-ша та 2-га кінна, 2-га мотомеханізована, 8-ма, 9-та та 11-та піхотні бригади, декілька батальйонів велосипедистів та прикордонників. Їх чисельність становила понад 40 тисяч. Згідно з планом, 16 березня мало бути спровоковано прикордонні сутички та 18-го початися загальний наступ. Однак за вимогою Німеччини вторгнення було пришвидшено: 14 березня о 5-й годині угорські війська перейшли демаркаційний кордон та вели прикордонні бої (на ділянці Давидково–Великі Лучки–Кайданово–Ракошино–Руське–Клячаново) з чехословацькими прикордонниками і частинами 12-ї дивізії та відділами Карпатської Січі. Чеські частини вели сутички для прикриття власного відходу в Словаччину, Польщу і Румунію. За планом наступу три групи діяли на трьох напрямках: Ужгородська (Ужгород–Перечин–Великий Березний–Ужок); Мукачівська (Мукачеве–Чинадієво–Свалява–Воловець і Мукачеве–Іршава–Білкі–Довге); Берегівська (Берегове–Севлюш–Хуст–Тячів–Солотвина–Рахів–Асіяня). Перша група мала унеможливити відступ Січі та уряду

²¹ Карпатська Україна в боротьбі. – Відень, 1939. – С. 52–54, 74–75, 82–83; *Гренджа-Донський В.* Щастя і горе Карпатської України... – С. 177.

²² *Филонович В.* Березневі дні Карпатської України / В. Филонович. – Суми, 2009. – С. 27–29; Карпатська Україна в боротьбі. – Відень, 1939. – С. 62, 76–78, 108; Вони боронили Карпатську Україну: нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських Українців / [відп. ред. М. Вегеш]. – Ужгород, 2002. – С. 285.

Карпатської України у Словаччину, а третя – повинна була захопити Хуст та не допустити окупації Румунією східних районів²³.

Міністр військових справ Карпатської України Степан Ключурак 15 березня 1939 р. “Наказом Ч. 1” призначив полк. Сергія Єфремова Комендантом Національної оборони. Створено Генеральний штаб, до якого увійшли І. Роман, надпоручники Парчаній та Гулянич, пор. Степан Вайда, полк. М. Колодзінський (начальник штабу), полк. В. Филонович, пор. І. Бабіля, Андрій Івашкович, Михайло Пуглик, Г. Барабаш та Р. Шухевич. Генштаб не оголошував загальну мобілізацію і за один день до КС зголосилося близько 3 тис. добровольців. У Хусті понад тисячу хотіли відправитися на фронт, але за браком зброї залишилися. Для її отримання військовий міністр С. Ключурак направився у Сваляву для переговорів із штабом 12-ї чеської дивізії, але безрезультатно. Тому в Хусті було роззброєно жандармерію (100 гвинтівків, 6 кулеметів) та надано для сотні “Королево”, яку відправлено на фронт. 15 березня відділи КС в Хусті у казармах забрали боєприпаси, роззброювали відступаючі чеські частини та домовилися з командиром 45-го піхотного полку про передачу 200 рушниць, 20 тис. набоїв та мундирів для 200 вояків.

14 березня гарнізон КС в Торуні під командуванням чот. С. Гинилевича роззброїли жандармерію й фінансову сторожу у Воловому, Торуні, Прислопі та Майдані, отримавши 290 гвинтівків і 60 тис. набоїв, 16 кулеметів, 65 пістолетів, 25 гранатометів, 600 гранат, 2 вантажні машини тощо. Тоді ж було мобілізовано 400 чоловіків із навколишніх сіл та утворено 2 сотні. У відповідь чеські військові ввечері напали на відділи КС біля Торуня та втратили близько сотні вбитими. Подібне роззброєння наступного дня відбулося у Білках, Буштині, Довгому, Великій Копані, Королеві, Перечині, Іршаві та Тячеві. До КС активно зголошувалися закарпатці з чеської армії зі зброєю²⁴.

Загальне командування військами Карпатської Січі 16–19 березня взяв на себе М. Колодзінський – “Гузар”, якому допомагав З. Коссак – “Тарнавський”. Новий комендант наказав провести мобілізацію добровольців до КС. Тим часом ген. Прхала проголосив нейтралітет чеських військ та відмовився передавати зброю січовикам. Увечері 15 березня до Хуста прибув посол угорського уряду, який передав президенту Карпатської України А. Волошину вимогу відмовитися від влади. Зі свого боку, німецький консул порадив членам Головної команди Січі капітулювати, мотивуючи це тим, що в умовах, коли на окупацію Карпатської України погодились Німеччина та Італія, будь-який спротив є марним²⁵.

14–15 березня Генштаб КС встановив зв’язок із відділами у Волівці, Великій Копані, Іршаві, Королеві, Севлюші, Тячеві, Рахові та втратив його у Великому Березному, Перечині, Сваляві. Запеклий опір угорському полку, що наступав з Ужгорода, чинила чота січовиків із 7 кулеметами в с. Підгорб. Перед наступом угорців січовики знищили залізничний міст біля с. Анталовціта, по обіді відступили до Кам’яниці, де разом з іншими відділами відбили наступ у напрямку на Перечин. Також бої відбулись біля сіл Шаланки, Чорнотисово, Фанчиково, Мала

²³ Пагіря О. Карпатська Січ... – С. 115–116.

²⁴ Штефан А. Українське військо в Закарпатті / А. Штефан // Вісті комбатанта. – Торонто, 1967. – Ч. 1. – С. 45; Пагіря О. Карпатська Січ... – С. 122–123.

²⁵ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 557.

Копаня, Королево, Веряця, Буково Виноградівського р-ну. Понад 11 годин сотня КС на чолі з хор. М. Стойкою та чехословацький підрозділ під сс. Горондою та Страбичовим біля Мукачева вели бої з окупантами, а також день оборонявся відділ КС у сс. Чомонин та Великі Лучки, який відступив до Середнього. Півдня успішно утримував позиції відділ січовиків на чолі з І. Молнаром в селах Підгоряни, Шелестово, Підмонастир, Кольчино Мукачівського району, однак через обмаль боєприпасів відступили до Чинадієва та Сваляви.

Досить стійкою була оборона відділу січовиків у с. Сільце Іршавського округу, яка тривала 14 березня з 9-ї год ранку до 16.30, на чолі з чотарем Н. Романенком. Ще в ніч на 14-те чота КС отримала зброю із чеських військових складів: 82 гвинтівки, 4 міномети, 4 кулемети, 15 пістолетів, 135 мін, 40 тис. набоїв, 250 ручних гранат. Також підрозділ фінансової сторожі надав 5 кулеметів з 30 тис. набоями до них. Цю зброю передали 42 січовикам, які зайняли оборонні позиції на хребті Сільце–Арданово та в напрямку Заріччя. Однак невдовзі під сильним тиском угорського полку вони змушені були відступити до Іршави²⁶.

Завданням угорських військ було негайне захоплення Хуста, щоб не допустити відкриття Союму та заарештувати чільних урядовців. Їм протистояли відділи КС, які були сформовані зі студентів Виноградівської учительської семінарії на чолі з пор. І. Чучкою та проф. Я. Голоти. Вони стримували понад день облогу полку, який підтримували артилерія, танки й авіація, та відступили до Великої Копані. Наказом штабу КС безпосереднім командувачем фронту став сот. Любич, який 16 березня з 500 січовиками відбули на передову. В місті залишилася 1-ша сотня Хустського коша з двома кулеметами, запасна чота з 3 кулеметами та для прикриття відступу було створено спеціальну чоту на чолі з І. Бутковським – “Гуцулом” з 3 кулеметами²⁷.

Районний командант КС І. Ковач забезпечив зброєю (120 гвинтівок, 8 кулеметів та 50 тис. набоїв) відділи КС, які склалися з семінаристів та пластунів з Великої Копані та Веряця. Він направив дві сотні на чолі з Я. Голотою до Королева, які вели бої вздовж залізничного шляху та річки Тиси цілу ніч з 15 на 16 березня, де втратили 43 січовика. Під час їх відступу в оточення потрапила група семінаристів на чолі з М. Козичаром, яких відразу ж стратили. На підсилення їм було відправлено сотню КС на позиції уздовж залізничного шляху Рокосово–Велика Копаня²⁸.

На цих позиціях відбулася найбільша битва на Красному полі, яка розпочалася о 10-ї годині 16 березня 1939 р. Після півгодинного бою відділи КС відступили до залізничної станції на околиці Великої Копані. Близько 12-ї години до них підійшла з Хуста сотня КС і, перегрупувавши сили, вони здійснили контратаку. О 14-й наступ угорських військ посилювався, що змусило відділи КС під командуванням І. Чучки та Я. Голоти з боями відступати у напрямку Хуста. Їх прикривало 20 січовиків на чолі з О. Блестівим та М. Єрфаном, а також долучилася чота І. Бутковського біля Хуста. Завдяки цьому вони без втрат перейшли міст і долучилися до колони Січі, яка вирушила на Великий Бичків. У цей час 16 березня місцеві угорці зуміли взяти під контроль Тячів, Рахів, Ясіня, Солотвино, Великий Бичків та Кваси. За угорськими даними, у боях на Красному полі загинуло 230 січовиків та взято 450 в полон, а власні втрати становили

²⁶ Пагіря О. Карпатська Січ... – С. 116–118.

²⁷ Там само. – С. 125–126.

²⁸ Там само. – С. 125.

160 вбитими та приблизно 400 пораненими. Криваві розправи проходили проти вояків КС і були порушенням міжнародних договорів про ведення війни і військовополонених. Порушуючи ці норми, угорські підрозділи під час наступу на Севлюш, Велику Копань і Королево розстріляли полонених січовиків, а поранених добивали²⁹.

Після бою на Красному Полі 16 березня Колодзінський наказав спалити архів Головної команди Січі, організував евакуацію поранених та виїзд президента й уряду. Він планував разом із З. Коссаком перейти в Карпати і, спираючись на підтримку національно свідомого населення, організувати партизанську боротьбу проти окупантів. Однак здійснити це їм не судилося: невдовзі їх затримав угорський військовий підрозділ, і 19 березня вони, разом із іншими 15 січовиками, були розстріляні в Солотвинських шахтах³⁰.

На Мукачівському напрямку угорські підрозділи 15 березня мали сутички з відділами КС у селах Середне, Старе Давидково, Пістрялово, Лалово, Ромочевиця, Горонда та Чинадієво. Біля с. Пасіки вони знищили міст на р. Латориці. Ввечері 15 березня угорські війська увійшли до Сваляви. Сотня КС на чолі з Клименком не змогла чинити спротив і відступила з чеськими підрозділами у Словаччину.

На час угорського нападу Р. Шухевич і П. Барабаш служили в штабі КС у Великому Бичкові, що мав організувати основний центр опору угорським окупантам на Гуцульщині. 16 березня угорські війська практично зайняли основні населені пункти – Рахів, Солотвино та Великий Бичків. У таких обставинах Шухевич і Барабаш намагалися зв'язатись із хустською групою КС на чолі з полк. Колодзінським. Але дві групи Січі були повністю відокремлені одна від одної угорськими військами. Тож Шухевич разом з іншими січовиками відступив у Румунію. 19 березня румунська влада передала Угорщині 273 січовиків і 10 старшин, серед яких 6 були членами Генштабу³¹.

Під час відступу чотири січовики під командуванням хор. І. Бутковського – “Гуцула”, до неї приєднувалися нові вояки і так було сформовано сотню. Вона намагалася об'єднатися з бойовою групою М. Колодзінського, але, зустрівши опір ворожих військ, повернула на Тячів. Провівши бій, січовики через річку Тису перейшли до Румунії. Однак румунські прикордонники видали їх угорським військам і вони опинились у концтаборах³².

Іршавську ділянку фронту від наступу угорських військ захищала сотня КС під командуванням О. Карачевського – “Свободи”, підкріплена хустською чотою та учнями Білківської гімназії. 16 березня він отримав наказ від полк. Колодзінського захищати зайняті позиції, а потім відступати у Словаччину. Він організував оборону вздовж шосе Хмільник–Кив'ядж–Сільце–Іршава та узгір'я в с. Лази, а також відіслав 27 січовиків до Саботина, Загаття і Завидова із завданням створити засідки на шляху угорських підрозділів. У ході боїв сотня змушена була відійти у

²⁹ Гренджа-Донський В. Щастя і горе Карпатської України... – С. 268–270; Закарпаття під Угорщиною 1938–1944 / [ред.: В. Худанич, В. Маркус]. – Нью-Йорк; Чикаго; Ужгород, 1999. – С. 40.

³⁰ Стебельський І. Шляхами молодості й боротьби. Спогади. Статті. Листування / І. Стебельський. – Київ, 1999. – С. 36–37.

³¹ Филонович В. Березневі дні Карпатської України... – С. 66–84.

³² Гуцал І. Остання сотня / І. Гуцал // Заповіт Срібної землі. Карпатська Україна в боротьбі за незалежність. – Львів, 2001. – С. 119–126; Гірняк Л. На стежках історичних подій... – С. 152–154.

Волівський округ і згодом – на територію Гуцульщини. Інша група січовиків на чолі з пор. Ю. Лопатинським – “Калиною” провела біля Перечина низку боїв, а відтак перейшла у Словаччину. Ще одну ділянку опору очолював чотар Н. Романенко на гірському хребті між Сільцем і Ардановим. Згодом вони відійшли до Білок, де до них приєдналися нові вояки і їх вже 69 січовиків утримували оборонну біля Імстичова. В цих боях угорські підрозділи втратили 37 убитими і 134 пораненими, а січовики – 200 убито, понад 400 поранено і 300 полонили³³.

За даними Станіславівського воєводського управління поліції, угорська окупаційна влада заарештувала та ув’язнила понад 1500 січовиків. Під час боїв у напрямку Хуста 16 березня 1939 р. угорські військові розстріляли групу санітарок із “Жіночої Січі”. Захоплених галичан-січовиків 7–8 колонами по 70–80 осіб угорські жандарми привели 17 березня 1939 р. на Верецький перевал. Польські військові й прикордонники спочатку розмістили військовополонених у казармах, а 18 березня відвели їх уздовж лінії кордону ліворуч і праворуч на 1–2 кілометри і розстріляли над селами Нова Розтока і Верб’яж та між Петросовцею, Жупанами й Лазами сучасного Воловецького р-ну Закарпатської області. Інші групи, близько 230 вояків, розстріляно праворуч від перевалу з боку Глухівського верху та поблизу місцевої долини. Загальна кількість січовиків, розстріляних на Верецькому перевалі, становить 500–600 осіб. Ще одну групу галичан (біля 40 чол.) 23 березня польські прикордонники та угорські вояки ліквідували на Татарському перевалі поблизу Ясіня. Понад 40 січовиків затримали прикордонники, яких ув’язнили в концтаборі в Березі Картузькій. Також вони проводили самосуди з розстрілами полонених січовиків³⁴.

19 березня Карпатська Україна припинила військовий спротив угорській окупації. На її території введено воєнне положення під керівництвом ген. В. Новаковича. Карально-репресивні органи за допомогою місцевого угорського населення проводили “зачистки”. Їх жертвами була інтелігенція, державні чиновники й партійні діячі Карпатської України, греко-католицькі священники. Особливим садизмом відзначалися заслані терористи, мадярони та жандарми. Так, жандармський відділ на чолі з капітаном Мартіном Зелді в Тячеві ліквідував понад 200 осіб. Стільки ж було вбито січовиків та представників інтелігенції у Хусті. Переважно своє життя вони закінчували співаючи гімн “Ще не вмерла Україна” та зі словами “Слава Україні!”. Для тих вояків КС, які за таких умов ще залишилися живими, створювалися тюрми у Великому Бичкові, Тячеві та Кривій біля Хуста. Згодом після допитів небезпечних розстрілювали. У середині квітня 1939 р. понад 1200 в’язнів було переведено до концтабору в с. Вор’юлопош біля Ніредьгази, де знущання продовжувалися³⁵.

³³ Свобода О. На відтинку Іршава / О. Свобода // Заповіт Срібної землі... – С. 105–111; *Стахів Є.* Крізь тюрми, підпілля й кордони / Є. Стахів. – Київ, 1994. – С. 50.

³⁴ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4672. – Арк. 72; *Deszczycki M.* Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939 / *M. Deszczycki.* – Warszawa, 2003. – S. 333; За тебе, Україно... З архіву в’язнів концтабору Береза-Картузька (1934–1935) часів II Річі Посполитої Польської / [упоряд.: О. Ільїн, С. Шандрук, П. Мазур, А. Гудима]. – Тернопіль, 2010. – С. 244–250; *Пагіря О.* Карпатська Січ... – С. 109, 139–145.

³⁵ *Пушкаш А.* Цивілізація или варварство. Закарпатсье 1918–1945 / А. Пушкаш // Інститут славянознавства РАН. – Москва, 2006. – С. 299; *Пугач С.* У мадярській тюрмі (Спомини молодого в’язня) / С. Пугач. – Нью-Йорк, 1978. – С. 10.

Незважаючи на репресії, січовики і члени ОУН створювали в карпатських горах повстанські загони. Партизанська боротьба проходила біля Перечина та Хуста, в районі Іршави–Білок–Довгого, Рахівщини, Великоберезнянщини. Так, 19 березня біля Ужок–Перечина–Нижні Верецьків сконцентрувалося понад тисячу січовиків. Зв'язок і координацію між окремими групами повстанців і Проводом ОУН у Хусті виконували Микола Петрук та Федір Хімчук. Окремі партизанські загони діяли проти окупаційної влади в гірських районах Закарпаття до середини травня 1939 р. Вони розповсюджували заклики і листівки до населення про боротьбу проти окупантів, знищували угорські адміністративні органи влади, її символіку, відділи жандармерії. Угорський генштаб наприкінці березня–квітня 1939 р. проводив широкомасштабні операції проти “банд січовиків”, збільшуючи чисельність військових підрозділів в районах діяльності партизан. З огляду на важкі умови боротьби, із загонів було звільнено семінаристів і гімназистів. В районі Великого Бичкова, Кобилецької і Квасівської Полян і Рахова вели партизанські дії загони на чолі з С. Росохою, пор. М. Крупою та хор. О. Ворохтою. Вони продовжували боротьбу до середини вересня 1939 р. Проти встановлення угорської влади активно діяв повстанський загін у Волівській окрузі під командуванням члена ОУН пор. Ф. Тацинця – “Крота” й О. Тарасюка. Після того як угорська влада оголосила амністію учасникам збройної боротьби, Ф. Тацинець повернувся до рідного села Келечина, де був заарештований і розстріляний. Боротьба партизанів базувалася на допомозі місцевого населення і була адекватною реакцією на дії окупантів³⁶.

Події 1938–1939 рр. на Закарпатті стали черговим етапом боротьби за здобуття державної незалежності з метою подальшого її поширення на всю Україну. На відміну від інших емігрантських партій і груп, які обмежились надсиланням привітань на адресу уряду Карпатської України, ОУН взяла активну участь у державотворчих процесах.

Діяльність ОУН в Карпатській Україні, попри свою важливість, не змогла докорінно змінити хід подій. З одного боку, члени ОУН сформували Карпатську Січ, забезпечували її кадрами та зброєю. З другого – їм не вдалося перетворити цю структуру в регулярну армію. До цього спричинилася заборона ПУН проводити активні дії, невикористання отриманої від української діаспори допомоги, недалекоглядність членів ОУН у ставленні до чехословацької влади та армії. Основними заходами Проводу ОУН були організація фінансової підтримки для уряду А. Волошина та встановлення контактів з українськими організаціями, підтримання зв'язків із Німеччиною, Італією і Японією.

Українська державність на Закарпатті проіснувала п'ять місяців. Незважаючи на короткий час існування, вона залишила значний слід в історії боротьби українського народу за незалежність. Виникнення держави продемонструвало міжнародній спільноті, що закарпатці мали загальнонаціональні прагнення у відновленні державності.

³⁶ Карпатська Україна. Документи і матеріали... – С. 299; Пагіря О. Карпатська Січ... – С. 144–145.

Николай Посивныч. Участие членов ОУН в Карпатской Сечи

Проанализировано становление структуры и деятельность кадров военно-политического аппарата Карпатской Сечи, подготовку и обучение, помощь эмиграции. Отображено влияние ведущих идеологов и членов ОУН на формирование государственности Карпатской Украины в конце 1930-х годов.

Ключевые слова: Организация Украинских Националистов (ОУН), военная подготовка, Германия, Польша, Венгрия, украинские вооруженные силы.

Mykola Posivnych. Participation of the OUN members in the Carpathian Sich

The article analyses establishment of military and political structures of the Carpathian Sich, and activities of their cadre. It also delivers information on the cadre training and assistance provided by the Ukrainian émigré circles. It highlights influence of the leading OUN ideologists on state building processes in the Carpathian Ukraine in the late 1930s.

Key words: the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), military training, Germany, Poland, Hungary, the Ukrainian military forces.